DK
508
.813
T94
1918
c.1
ROBA

3 1761 07038795 6

From the Collection
of the late

JOHN LUCZKIW

ПЕТРО ТИХИЙ

ЄВОЄ ЖИТТЯ

КИЇВ-ЛЯЙПЦІГ

18

EX LIBRIS
ІВАНА
ЛУЧКОВА

ПЕТРО ТИХИЙ

СВОЄ ЖИТТЯ

(РОЗМОВИ НА БІЖУЧІ ТЕМИ)

КИЇВ-ЛЯЙПЦІҐ
Українська Накладня

КОЛОМИЯ
Галицька Накладня

Winnipeg Man
Ukrainian Publisher

1918

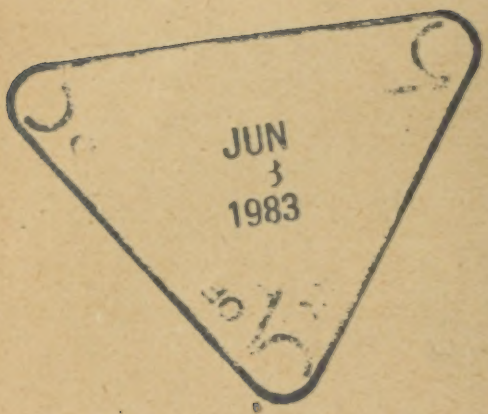

DK
508
.813
T94
1918

Із друкарні Шарфого у Вецлярі.

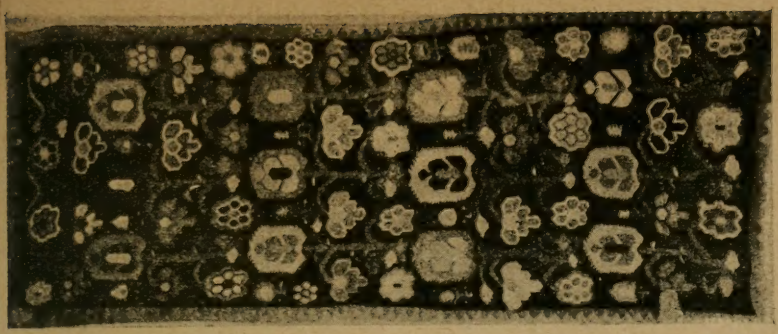

(Полтавський килим XVIII. століття).

Про значіння культури для сили й розвитку держави, нема що й говорити. Про це останніми часами й українські часописі чимало написалися.

Теперішня війна говорить сильнійше всякого писаного слова. Франція, Англія, Німеччина мають не тільки свої держави, але й свої, з питьоменною закраскою культури: вони видержують світову катастрофу. Россія, найбільша з них, не видержала, розвалилася. Бо це був твір, зліплений з усяких народів, земель, вір, а якоюсь одною, питьомою, високогуманною культурою необєднаний! Це була будівля цементом неспоєна, лиш залізними клямрами кривди й насили до купи постягана. Й вона розвалилася...

Німець знає, чого він боронить. Так само Француз й Англичанин. Йому треба тільки

оком кинути докола, щоб зрозуміти, за що він кров свою повинен проливати. Не тільки за ті уряди, за ті залізниці, фабрики, за ті міліярди матеріяльного добра, ні, він грудьми своїми заставляє ті тисячі усяких шкіл, у яких його діти набіраються ріжного знання у своїй рідній мові, за ті театри, у яких промовляють до ума й серця його великі творці, за ті музеї у всіх, нераз зовсім маленьких містечках, де зібрані до купи спомини про життя-буття його предків, за ті старосвітські доми, святині, за ті памятники народнього горя і слави. У його краю нема городу, у якому на старих домах не було-б мармурових таблиць, що тут родився, жив, для народу працював і за працею умер такий то, а такий, великий чоловік.

У його краю всі люди вміють читати, писати,—вони вміють і думати! У його краю кождий чоловік з головою, з кріпкими руками, з охотою до праці, тую працю собі знайде і доробиться маєтку, поважання, значіння. У його краю всюди лад, чистість, харність, ввічливість; у його краю в ночи безпечнійше, ніж де-инде в днину. У його краю чим-раз менше заплаканих очий, і чим-раз більше румяних, всміхнених облич, чим-раз менше калік, а чим-раз більше кріпких, здоровенних грудий, на міру „не кравця — а Фідія“. У його краю на вули-

цях, і біля соборів не побачиш жебручих старців, не почуєш прикрого й для людської гідности огидливого слова: „дайте, Христа ради, бідному каліці, дайте!“

За те-там діти, побравшися за руки, весело гуляють та, мов птахи, свобідно й безжурно співають своїх гарних пісень.

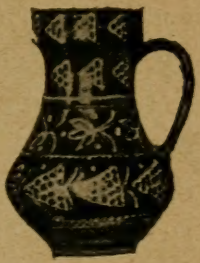

У його краю що місто, то часопись-дневник, а тих міст і містечок — тисячі!

У його рідному краю всілякі спілки, товариства, від тих по селах, аж до соймів та парляменту в столицях. У його краю, хоч не зроблено ще усього, щоб „приблизилось царство божіє на землі“, але зроблено багато, і робота тая йде в-перед. У його краю, йогож таки мова, книжка, пісня, образ, хата, окремий, власний, рідний аромат життя. У його краю, як ніде у світі! — І якже йому не покласти душі й тіла за той свій рідний, гарний, багатий, дорогий край?

А тепер я спитаю тебе, вельми шановний читачу, за що мав свою голову класти Українець в російській армії Ренненкампфа, або Брюсілова, за що?

Ти відповіш мені: а хібаж в Россії не було шкіл, театрів, часописів,—одним словом культури?

Так: були і школи і театри й часописі, але кілько їх, і які? Статистика, Добродію, це, дзеркало; кривого лиця у йому не сховаєш. А як раз статистика говорить щось страшного! На Україні, за гетьмана Мазепи, було більше шкіл, чим за Миколи II. Чужинці дивувались колись освічености наших жінок. А нині? Нині нам лиця від сорому палають за ті міліони безграмотних, за той величезний процент умираючих малих дітий, за тії армії калік, бродяг, злочинців...

От, якою культурою обдарувала нас Россія!

Справді, не знаю, у якій европейській державі шукати такого малого проценту ш к і л,

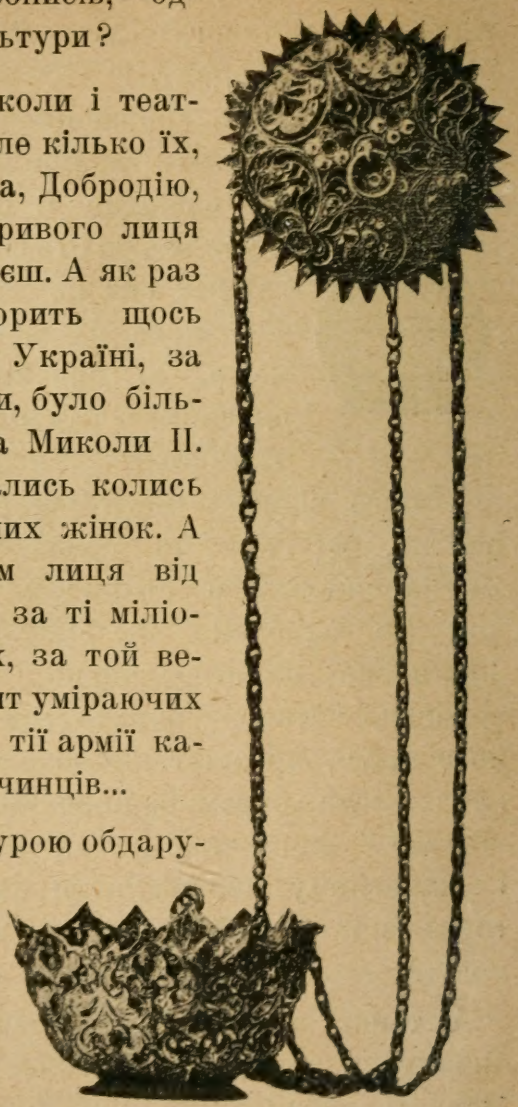

(Кадильниця з 18. ст. Муз. Київ. Ак.)

часописів, книжок, а такого великого відсотка злочинців, калік, та волокитів.

Тай ті нечисленні школи, театри, часописі, що були на Україні, хіба-ж вони були наші? Мова, думка, ідеї, все, все чуже. Вони не йшли на стрічу нашим змаганням, не провадили нас туди, куди наша народня душа бажала, вони були на те, щоб глумитися з нашої мови, звичаїв, з нашого національного „я“ — вони були на те, щоб заподіяти нам найбільшу кривду, яку народ народови, заподіяти може, щоб винародовити нас. Так, ті нечисленні обєкти імпортованої культури нівечили нашу давню, народню культуру, а нової, чужої не давали, бо й дати не могли. Раз тому, що було їх за мало, а по друге, тому бо вони орудували такими некультурними способами як: насила, брехня й облуда. Вони ширили моральну гниль і плодили виродів культури, а не справжніх, культурних горожан.

Школи, мистецтво, література мусять виростати з крови й кости народу, мусять промовляти до його зрозумілою мовою, звуками, красками, ідеями, мусять мати перед собою простір, сонце, небо, а не нидіти в темниці, в ямі, до якої иноді тільки загляне ясний промінь світу.

Так, Добродію, так, це не пуста деклямація, це звичайна, найзвичайнійша правда, якої й доказувати нема-що.

А хіба-ж давало російське правління, українській літературі, мистецтву, науці, отсі конечні умови розвитку, без яких культура, як риба без води, як світ без сонця? Досить згадати славний на ввесь світ указ 1876 р.— більше не треба...

Знаю, ви заспіваєте мені стару пісеньку про „єдинство русскаво народа“ і про те, що творення обласних культур, це річ неекономічна, це марнування сил, які обернути можна на дальшу хосенну працю. Ви скажете: „пощо вигладжувати, збагачувати й витончувати українську мову, коли єсть гладкий, багатий і тонкий російський літературний язик?“ Ви готові навіть додати, що в-загалі єсть тільки одна культура гелєнсько-римська, яка перейшла крізь Ренесанс до окраїн Европи і тому вузкі, національні культури, це „парахвіянщина“, це безхосенне й так само неекономічне змагання.

„Н-да! Н-да!..“ Не правда-ж? Я запримітив, Шановний Добродію, як ви іронічно всміхалися, коли я говорив про „душу народу“ і про національне „я“ — значиться — ви підозріваєте мене в нещирости, або в пустомельстві, і тому я на всі отсі питання мушу вам дати ширший отвіт.

(Ритовина Тарасевича з „Патерика“ 1702 р.).

Нема сумніву, що всі европейські народи більше й менше просвічені, хіснувалися високою грецькою культурою, й не менше високою римською цівілізацією. Але-ж одна й друга були для них тільки основою, на якій їх власний народний ґеній ткав свої оригінальні узори. Гомера, Софокля, Гораца знав Данте, Шекспір і Ґете, а все-ж таки, які инші, які неподібні до себе „Божественна комедія“, „Гамлєт“ і „Фавст“! Арістотеля, Плятона й Сенеку знали на-ізуст італійські, французькі, англійські й німецькі фільозофи, а прецінь-які не подібні до себе Дарвін, Монтескіє, Рескін, Юм, Кант і Шопенгауер! Не кажу про їхні теорії, але про спосіб, як вони тії теорії будують, як їх словами передають. Досить розгорнути книгу котрого з них і прочитати кілька сторінок, иноді кілька речень, щоб, не знаючи ав-

тора, сказати. А! це англійський, — французький, — а, це німецький фільозоф!

Так само мистецтво. Греція і Рим впливали на ввесь культурний світ, так як на них впливала колись Асирія, Вавилон, Єгипет, Етрурія. А прецінь, яка ріжниця між Леонардом да Вінчі, Рембрандтом і Гольбайном! Навіть малярі, що рівночасно живуть в Італії, Німеччині й Франції — як дуже ріжняться у своїх творах! Инакше розуміють рисунок, инакше відчувають краски, передають рух, духовий вираз в портреті й настрій у краєвиді. Такої зелені, як в старонімецькій малярській школі не знайдемо у італійських малярів, а за те такого чудового блакиту, як в Італійців дарма шукати на німецьких образах. Це вплив, природи на око й душу артиста, вплив якому піддаються навіть ті, що хотіли стати інтернаціоналами.

На це ви скажете мабуть, що штука є міжнароднім, загально людським добром і що її не годиться втягати до політичних міркованнь.

Так, вона — „ars longa“. Її годі мірити ліктем політичних устроїв і програм. Програми й устрої безнастанно зміняються, а твір штуки лишається собою. Портрет матері Рембрандта байдужий до моди. Йому все одно, чи попри його пересуваються пані в широких кринолінах, чи в вузких, анґлийських спідницях. Для його не цікаво навіть знати, чи висить він у Бельведері, чи в музеї на Рінгу. Він тут і там — той самий, незрівнаний портрет матері Рембрандта. А всеж таки і на творах штуки пізнати національність артиста, дух часу, пізнати тую „vita brevis“ перед якою він так дуже боронився, бо хотів творити „sub specie aeternitatis“.

З літератури, мистецтва, навіть з науки пробивається те, що я назвав „душею народу“, нашим національним „я“. Дідичність, раса, ґеоґрафічні й кліматичні, умови заняття, а в-решті звичка, — складаються на те, що в кожнього народу єсть своя власна душа, свій власний кут, під яким він глядить на світ і життя, своє власне розуміння добра, краси, радості й смутку, своє власне відчуття розкошів істнования і страданнь життя.

І кождий народ тую свою душу обявляє на зверх у мові, піснях, танцях, в будові мешканнь, у своїй національній одежі. І як тов-

стому російському бояринови часів Олексія Михайловича неможливо було-би дихати в тісних, пристаючих до тіла штанах Кортеза, як солідному Баварцеви не-долиця гуляти козака, або шумку, так і вкраїнській душі нудно, (Господи, як нудно!) на Спаса вбрати нові галоші, перевісити через плече гармушку і йти довжезною і широчезною, а бездеревною та безквітною вулицею пензенської деревні та співати в ніс, пилюгою, задихуючись: „Па уліце маставой"... (Господи, як скучно!...)

А її пречінь силували до того, силували цілі століття, силували кнутом, Сибірею, знущаннями крепацьких часів і злодійствами чиновничого режіму. Господи, як силували!

А вона не давалася. Хотіла остати собою, українською душею... І осталася.

Гляньте, приміром, на малярство церковне на Україні й у Московщині. Оба вони виросли з одного коріння, з византийського церковного

малярства. Але яка величезна ріжниця між ними! Подивіться на образи незвісних малярів у національному музеї у Львові, в Рогатинськім, Богородчанськім, Краснопущецькім іконасі, пригляньтеся до малюнків у збірці Ханенка, в музеї Київської Академії, Харківського університету, пригляньтеся, (і то варт добре приглянутися!)—до архитворів малярської штуки в Сулимівці, а тоді пригадайте собі ті темні, мертві, грізні постаті святців, які ви бачили по московських церквах і манастирях, — а побачите, яка це велика ріжниця. Небо й земля! Два світи! Дві культури!

Ритовина Козачковського. (з XVIII століття).

В українській штуці серце, нерви, чуття, радість і смуток, рух, краска, сонце, словом життя — в московсь-

кій: шаблон, догмат, закамянілість, страх, щоб не переступити іконографичного припису, щоб не сказати чогось від себе, чогось нового,

(Різдво образ Іжакевича).

оригінального. Враження, яке вони роблять на вдумчивого Українця, чудово передав Шевченко у свойом у дневнику. Цей великий поет і

маляр, вертаючи із заслання, зайшов у Н.-Новгороді до церкви св. Георгія і аж вжахнувся, побачивши там образ якогось чудовища, намальованого на круглій дошці. Він думав: „чи не індийський Ману, або Вешад заблудили до християнського храму, щоб полизати оливи та понюхати ладану?“ Аж ось до церкви увійшла якась розкішно вбрана паня і стала хреститися та бити поклони перед цим чудовищем... Так, Добродію, так, Москвич бє поклони, а Українець відвертається з омерзінням від „чудовища“ і кличе: „Безглузде ідолопоклонство“.

(Чаша із старих металевих виробів).

Не хочу я казати, що московська іконопластика немає ніякої цінности, що тільки українське церковне малярство, сницерство, штихарство і т. д. мають вартість. Я тільки кажу, що Українець не чує в московщині смаку, що до його промовляє штука иншими устами й словами. Його національна душа має инші бажання, шукає другого вислову — й на це немає ради!

Ніколи не забуду образу незвісного творця, який я бачив у Львові, в національному музеї.

Матір Божа з обличчям нашої селянської жінки, тільки в якійсь екзотично-княжій одежі, вийшла весняним ранком у поле. Кругом неї трава-мурава така дуже зелена-зелена, а в тій траві квітки, такі сині, жовті, червоні, такі гарні й свіжі, що — ока відірвати годі. Якже по тій траві ступати, як тії квітки толочити? Це-ж гріх! І стоїть Матінка Божа серед тої трави й квіття з лицем повним захоплення красою, і з очима повними, жалю, і з устами, мовби сказати хотіли: Що-ж мені, бідній, почати?

Пречиста Діва
(з Поділля, XIII стол.)

Образ цей малював якийсь поет—тай годі. Його не обходили догми, церковні приписи, малярська традиція, він лініями й красками передавав це, що співало, грало, малювалося

у його власній душі. І образів таких ви побачите по наших церквах — сила! А між ними кільки архитворів, архитворів, над якими колись учені будуть собі голови ламати, як вони могли родитись на Україні в XVI, XVII й XVIII столітті, серед таких тяжких політично - суспільних умов!

(Із образу Покрови, в Сулимівці, Переяславського повіту).

Творила їх охота порвати пута припису і шаблону, творив їх бунтарський дух Українця, який несвідомо кидав своє слово протесту перед престолом Всевишнього у церкві, творила їх любов життя, природи, поступу, творило їх бажання сказати своє власне слово, свою власну молитву душі, об'явити своє національне „я".

І не тільки в малярстві, те саме бачите ви в українських килимах, вишивках, керамиці, тканинах — скрізь. Всюди, на давній, грецькій, перській, єгипетській основі український дух тче свої питьомі, українські узори, говорить, або чуєте, що хоче сказати, щось від себе. Він розмовний, гостинний, жизнерадостний. Він любить дерева, квіти, птахи, любить, щоб його хата стояла, або у балці, або під горбочком,— щоб недалеко була, річка керничка, садочок. Він, хоч бідний, гноблений, кривджений, шукає краси, шукає духової насолоди в житті, прагне поезії.

(Образ. із Сулимівки XVIII, ст сл.).

„Що це поезія?"

Так, добродію! „Що це істина?" — питався Пилат. — Розумію. Та не будемо ми гратися в учені дефініції. Для одного поезія, галоші і гармушка, для другого вичесана чуприна й

вишивана сорочка, для одного крепкі слова за бутилкою монополки й сороміцька лайка, й поторощена посуда, для другого спокійна розмова на свіжо-вимазаній приспі, і пісня у вишневому саду, і щире зітхання за тим, що було й мохом поросло і за тим, що повинно-б бути, а нема... Кому чого треба, чого чия душа бажає; що язик, то смак — тай годі!

І тому власне, ми хочемо мати свою літературу, музику, малярство, театр, свою часопись, книжку, школу, науку, свій промисел, фабрику й економію, одним словом-свою культуру й цівіліцію. В чужих шорах ми вже доволі довго ходили, вони нам боки повишморгували й карки повгинали. Хочемо розпростувати спину, хочемо сказати своє слово, обявити своє „я". Можливо, що це національний еґоїзм, але цей еґоїзм єсть у цілій природі. Це охота, не тільки істнувати, зберегти свій ґатуинок, але й розвиватися у вищі й гарнійші форми, це бажання поступу, яке проявляється, свідомо, чи не свідомо, не знаю, досить, що проявляється, в цілій природі.

А що чужі державні форми, татарська, польська, литовська, московська й мадярська здержували нас у тому природному змаганню, тому, що вони насилували нашу „національну душу" й не давали їй розвинутися в повний ріст, так ми, як народ, а не безмовне стадо, повинні, й

мусимо подбати про свою власну державну форму. Мусимо збудувати й забезпечити свою власну, українську державу, яка дала-би нам спромогу свобідно розвивати свої вроджені сили ума, серця, мязів.

(Образ Покрови з Новгородка, на Чернигівщині).

Історія кількох століть переконала нас, які то гаразди чужим панам на гречку орати і тому спрібуємо раз на своїому власному полі для себе самих золоту пшеницю сіяти. Може самі ми білого колача поїмо і ближньому, (та не ворогові!) лишній шматок відступимо. Ось вам, шановний Добродію, моє просте, але щире слово. Не хочемо держави для держави, тому

бо вона в других народів єсть, але хочемо і мусимо її мати, бо вона нам потрібна до розвитку наших духових й матеріяльних сил, до осягнення вищого ступені культури, до поступу, якого й подумати собі годі без волі й самостійності. Самостійність робить чоловіка відважним, підприємчивим, енергічним, певним, і тому стоятимемо за самостійністю нашої держави. Не хочемо бути рабами, а тим паче, рабами рабів.

II.

Ви читали новелю Всеволода Гаршіна „Attalea princeps“. Правда, прегарний твір? І, як багато таких знаменитих творів, має тую прикмету, що

(Вознесення з іконостасу в Богородчанах.—Галичина).

єсть неначе символом судьби одиниць, а навіть народів. Як чудово змалював тут безталанний поет трагічну долю ростини, приневоленої жити не на волі, а в теплиці, між склами, в душній атмосфері, — у тюрмі, з якої сонце видно лиш крізь вікна, і до якої не залітає вітер.

Нудьга й туга, — страшна, невиносима скука!

І що-ж остається тій знасилуваній, тій пригнетеній ростині?

Рости, рости в го́ру, все вище й вище, поза межі теплиці; сторощити її рами, розбити, розсадити скла й добутися на волю. Хоч раз протягнути свої віти далеко й широко, хоч раз почути на своїому листі гарячий дотик сонця, хоч раз заколисатися на крилах вітру, хоч раз дихнути свобідним повітрям, — а там, хай буде, що хоче...!

Й вона це робить...

Траґедія природи...

Подібну траґедію переживав український народ. Йому казали жити в душній атмосфері чужини, йому не давали доступу до сонця, його засудили на вегетацію, на повільне конання. І йому оставалося одно — рости! Рости, поки не розсадить мурів тюрми, поки не розторощить тих пут, що відділюють його від справжнього життя.

Бачу, мій шановний, невідомий Читачу, як ти всміхаєшся і кажеш: порівнання шти-

гулькає на праву ногу, бо „Attalea princeps“ була родом з далекого півдня, а її неволили до життя, на півночі, це одно, а друге — вона росла, як обєкт, потрібний для науки, а може прямо тільки тому, щоб вдоволити бажанню багатого власника теплиці, який поміж своїми ростинами хотів мати також „Attale-y princeps“. — Ваша правда, Добродію. З „Attale і princeps“ нездирали шкури й не вписали її живучих соків — її неволили тільки, — тай годі. Але що до першого заміту, скажу вам, що він не стійкий. Бо так, як „Attele-y princeps“, так і наш народ переносили в чужу атмосферу, з „дального юга в сторону сіверную“.

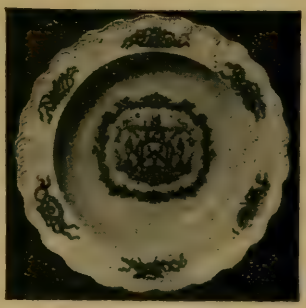

Тарілка з Межигірської порцеляни.

„Як це?“

А так, що український народ, і по свойому етнічному типу, і по своїм прінціпам культури належить до народів середземноморських, його тягне до Европи, до круга народів, які сотворили теперішню високу европейську культуру... А Россія...

„Хібаж ви хочете Россію виключити з того круга, хібаж вона не належить до Европи?“

І так, і ні. Від Петра Великого її тягнули

туди за уші, а вона не давалася. Не хотіла. Вправді чимало Москвичів зевропеїзувалося, вправді чимало з них увійшло до Пантеону теперішньої культури, але загал? — загал остався у своїй душі ворожим до придбань европейської цівілізації.

„Якто? А Пушкін, Лєрмонтов, Турґенєв, Ґрібоєдов, Гоголь, Рубінштайи, Мєчніков, Чехов — а великий Толстой?“

От, бачите, всі вони, не істинно русскії, в їх жилах плила чужа кров. Кождий з них мав свою „Attale—y princeps“, — в душі. Навіть Толстой, той Толстой, що колись звався Dick. Всі вони, і багато, багато других, тужили до Европи і раді були її придбання перещіпити на росийську землю, яку вони полюбили щиро, гарячо, траґічно. А народ? народ остався собою. Йому заєдно сниться мандрівка цілими тисячами літ гень, десь з над Амуру, чим раз дальше і дальше на захід, за новою травою, за свіжими пасовисками для своїх отар. Финсько-монгольськпй сон... Прочитайте „Лѣсную топъ“, „Мѣлкій бѣсъ“, новелі Андреєва, Чехова і багато багато других, безперечно дуже цінних творів. А безсмертна тройка з Гоголевих „Мертвих душ“, а „грядучий хам“ Мережковського? Всі вони говорять вам, як не-мож краще, що правдиво руській душі у рамах европейської культури невино-

симо тісно. Вона чого иншого хоче. Чого? Того не вміли сказати її геніяльні речники, бо вони тягнули в право, а вона йшла у ліво. А коли надійшов пятий акт цьої великої траґедії, їх не стало. Ріпин — з голоду гине, а де Мережковский, Андреєв і батато — багато других? Бог вість! Навіть могили свого пророка, Толстого, не пошанував росийський народ,—не то що!

Видно: вони і він—це не одно, це не кров з крови і кість з кости. Історична траґедія. Вони творили, а народ руйнує, бо цей народ не знає й не відчуває потреби будувати.

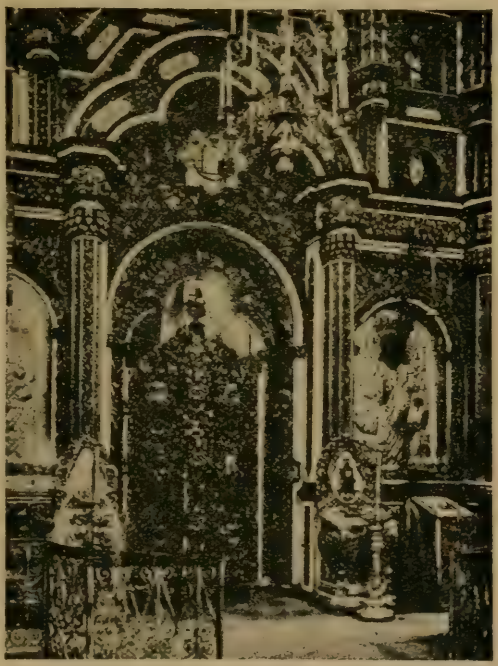

(Іконостас із церкви Св. Миколая, у Київі.)

Теліга, кілька патиків, кілька шкур, щоб склеїти яку там саклю — тай на тім край. Пригадайте собі, як виглядала Москва в XVII століттю, як виглядають ще нині деякі ро-

сийські міста. Без водопроводів, каналізації, електрики, без хідників. По що? — коли й без того обійтись можно, коли так з тим, як і без того в Европі скучно. „Скучно, Сашенька, скучно!"

Давнійше тую скуку, яка мов густий, осінний туман повисла над росийським життям, приписували виключно благодаттям царату. Але нині—його нема, нині дух народу повинен би заспівати пісню волі, повинен всміхнутися, дихнути, показати що він уміє.

І він показує. Усуває, що нанесла чужа культура, що збудували Німці, Англичани, Французи, Поляки, Українці, прикликані ще Петром Великим до перебудови Россії в Европу.

Нам нема часу, ані потреби помагати їм у тій їхній роботі. Це їх хатня справа. Най усувають що їх розум вважає непотрібними і чого їх душа не бажає. Вольному воля! Але і до нашої роботи ми їх не кличемо і не потрібуємо, бо наша робота зовсім друга. Нам треба відгребувати ті основи, які поклали наші предки під храм незалежної української держави. Нам не-пора руйнувати, нам треба підносити з руїни, що еще не спорохнавіло, не струпішіло, й на тих основах вести будівлю дальше. Нам треба це робити скоро, отже й згідно, дружно, любовно. Вони нам можуть не помочи, а псувати працю, бо ми, а вони — це два світи...

(Старі кахлі з побутовими сценами).

III.

Така розмова, яку я отсе веду, має за собою великі недостачі й невигоди.

Мій розмовник істнує, так сказати-б, in partibus infidelium. Я бачу його більше духовими, чим фізичними очами. (Але я певний, що він єсть, і не оден, а великі тисячі, тисячі своїх, і чужих, невірних Фомів у українській справі).

Бачу їхню злобну усмішку на устах, бачу, як покивують головою: „Н-да! Н-да! Україна! Українская культура. Нічево! Ето для розвлєченія".

І я відповідаю на ті їх злобні замітки, а на зверх воно так виходить, що немов то я скриваю якісь задні, нещирі думки, значиться: я некорректний, нетолєрантний чоловік, а то й шовініст-націоналіст, мазепинець. Виходить, немов то я, коштом високої роспйської куль-

тури рад-би підняти з її ничтожности якусь неістнуючу українську культуру, немов-то я, в часах демократії, обиджаю великий російський народ, — і таке инше.

А я тимчасом, (вірте, або ні, на це не маю ради), я хочу тільки висловити свої думки, а хочу тим гарячійше, бо досі нам не вільно було говорити того, що ми хотіли. Були ми, ніби тії діти нерозумні, або раби безсловесні. Отже й висловлюю.

(Боклажок гуцульської роботи).

Шовінізм — річ недобра, але брак поважання для свого рідного народу, брак віри в його хист, у його право на розвиток і спромогу поступу, це також не-аби-яке зло. Культури, ані доганою не понизиш, ані хвальбою не повисшиш, вона має цінности, котрі самі за себе говорять. Але ті цінности можн украсти, (як крадено в нас майже цілу київську стару літературу), а культурні творчі сили можна у поневоленого народу відтягати, як і відтяг-

нено від нас стільки геніяльних наших людий. Тут треба ревіндикації, (коли вільно вжити цього юридично о терміну), так Добродії — ревіндикації. І свої і чужі мусять пригадати собі, яких і кілько людий великої міри дав світови український народ. (Світови, а не собі). Свої й чужі мусять зрозуміти, що народ, який дав „Автора Слова о полку", Бортнянського, Гоголя, Ріпина — це творчий народ, гідний і спроможний жити своїм власним життям.

Російського народу я не маю наміру обижати. Я його так само поважаю, як польський, финський, угорський. Ні менше, ні більше. Він великий народ і можливо, що в його судьбі єсть також якась велика трагедія. Може він не зажив таким життям, до якого був сотворений, може він своїх сил і спосібностий не мав нагоди виявити, може він ще свого слова світови не сказав. Хто тому винен — не знаю. Петро, Катерина, Микола, чи їхні державні мужі, чи культурні провідники Россії? Це повинні-би знати російські історіозофи й ідеольоґи. Я тільки знаю, що російський народ одно, а український друге.

„Якто? Хіба-ж не всі люди однакі? Хіба-ж історія не зробила нас однаково спосібними до приняття й творення сучасної культури?"

Певно, що народів, які тепер мешкають в Европі, годі ділити на зовсім окремі етнічні

типи. Певно, що вони сильно перемішані з собою. Скрізь подибуємо середземноморців, альпінів, германів і т. д. А все-ж таки між жидами більше семітів чим між Італійцями, між Мадярами більше угро-фінів, чим між Англичанами. Так само,в нас більше породи славянської, чим між Москалями. Комусь треба вірити. В цьому питанню я вірю покійному нашому Хведорови Вовкеви. Він показував мені тисячі фотографічних знімок з цілої славянської території, тисячі помірів антропольогічних і казав, що декілька миль на північний схід від Чернигова, того, що ми називаємо славянською породою, майже не стрічається. Ми короткорукі, довгоногі, широкогруді, вузколиці і т. д. а Москалі, довгорукі, коротконогі, вузкогруді, широкоскулі і т. д. Ми русяві, глубокоокі, худощаві, а в них часто-густо попадаються й руді, й товсті, короткошиї і таке друге.

Те саме бачимо і в конструкції психічній, в устрою родинньому, громадському, державному, в культурі й цівілізації. Українець любить жити, Москаль радо говорить про жи́ття, теоретизує, Українець, коли вірує в Бога, так молиться щире, зітхає з глибини душі, дає на-боже, Москаль думає, як йому палці до молитви зложити, в який бік повернутися, як поклонитися і т. д. Українець цікавиться

тим, що робиться у світі, як люди по других краях живуть, він рад чужому гостеви — Москаль з-давна ворожим оком глядить на захід, він сліпо переконаний, що правда у востоці, він від чужинця відвертається, мов від злого духа. Примірів нема що й підбирати. Кождий знає їх навіть із шкільної науки, кождому відомо, як відносилися „русскії люде“ до чужинців за перших Романових, за Петра I, й пізнійше.

В нас инші вдачі, бо инша земля, кліма, умови істнування й фізичної праці. Вам треба тільки глянути на образ Васнецова й Ріпина, щоб сказати, котрий з них Москаль, а котрий Українець.

Теорії про якусь одну спільноруську науку, літературу, штуку, мову, так і остались теоріями, а життя говорить своє. Життя показує, що в нас окремі мови, літератури, штука і що нам треба окремих держав, бо в одній хаті Українцеви й Москалеви невигідно жити. Колись, (Бог знає, що буде колись!) але нині так воно є і так мусить бути. Колись, можливо, що люде ще більше перемішаються, що всі стануть говорити одною мовою, що не буде горожанина німецького, російського, українського, а буде тільки горожанин світа. Не нам про це балакати. Ми живемо не року божого 2000, а 1918 і мусимо числитися з тим,

що цього року єсть. Нинішна хвилина каже нам, що Киянам було зле і під царським чиновником і під большевицьким червоногвардейцем і тому тії Кияне хочуть жити під управою своїх власних людий,хочуть мати свою державу.

„Ви-ж її і маєте, дякуючи великій війні, яка видвигнула прінціп самоозначення народів. Але хіба-ж вам треба зараз брати розвід з високою росийською культурою й цівілізацією, хібаж вам треба викидати за поріг росийську школу, й відхрещуватися від Пушкіна, Достоєвського, Горкого, коли ви ще своїх таких світочів не маєте?“

Отже на це мушу сказати, що ми дістали свою державу не-тільки дякуючи історичному моментови, але й за-вдяки силі та енергії народу. І чим більше тая енергія розвинеться, тим—більше сильною стане наша держава. А, щоб тая енергія розвинулася, ми мусимо перед народом ставити великі завдання. Народ мусить знати, що він не позиками жити має, а добром, яке він сам собі добуде; що він мусить утворити і свою власну школу, і свій уряд, і промисел і усе. Що ми чужих взірців не будемо жахатися, це певне, але тих чужих взірців не шукати нам виключно в Россії, а брати їх з першої руки, з першого джерела, там, де вони най-

кращі і найчистійші; так Добродію, — і найчистійші.

Пушкіна, Достоєвского, Ґоркого, ми чатати мем як Шіллєра, Бальзака, Анатоля Франса і як багато, багато других чужонародніх письменників. Але не забувайте, що перед Пушкіном був Данте, Шекспір і Ґете. Це загальнолюдські ґенії і їх твори мусять лягти в основу нашої науки літератури. Не забувайте й про Ібзена, Уальда, Гауптмана і про цілу фаляпгу знаменитих европейських письменників. Не тільки світа, що в вікні, не тільки краси й правди, що в росийській літературі. Вона нас повинна й мусить цікавити, на стільки що, німецька, французька, английська, скандинавська й польська. А коли яка література мусить нам бути окремо близька, і більше дорога, так, даруйте за щирість, але це не буде російська, а наша, українська література.

„Н-да, Шевченко, Шевченко, і єще раз Шевченко".

Так, перше всего Шевченко, бо йому наш народ завдячує особливо багато. Але крім Шевченка, ми маємо чимало цінного у літературі давних, княжих часів, маємо Енеїду Котляревського, і перші повісти із селянського життя Квітки, маємо знаменитого романтика Метлинського і перворядних байкарів Гребінку й Глібова, маємо новелістку, не менчу від най-

більших, Марковичеву, і Куліша і Федьковича і Франка й Коцюбинського, маємо оповідання Стефаника, яким рівних не знайдете в жадній літературі. Це перворядні сили, а поза ними багато, багато менче звісних, недоцінених, забутих, як недоціненим і забутим був поневолений, недержавний український народ. Не одно з нашого минулого, давно й недавно минулого, мусить бути відгребане, відсвіжене, відновлене, а тоді певно покажеться, що не такі то ми вже бідні, як це людям, а навіть нам самим, здавалося. Не одного ми не вміли цінити, тому, бо воно наше, а те наше було опльоване й обсмішене „нашими-ж таки братами". Доказом переводи. Майже все, що з українського переложено на світові мови, стрінулося в світі з прихильною оцінкою, деколи навіть з одушевленою критикою. А в нас воно було — от таке собі.

Ось вам примір. У нас Шевченко, — то був „Кобзар". „Артиста" мало хто читав. А видали його Німці у гарному виданні і видання це розхоплене, — дістати трудно, хоч, як на німецькі книжкові ціни, було воно досить навіть коштовне.

Українцям треба своє українство підняти на властиву височінь, треба йому знайти властиву ціну, а тоді покажеться, чи годні ми жити без позичок, чи ні. Думаю, що ми не

банкроти, що перед нами, єсть гарна й певна будучність.

Українська держава, без української свідомости, без віри у свою творчість, у спроможність стояти на власних ногах, була-б твором мертвородженим, була-б явищем, над яким стояв-би знак питання. В українській державі мусить бути українська думка політична, український розум, сила, українська краса. Тоді тая держава буде певна. В українській державі мусять бути свідомі Українці, а їх виховає українська школа, театр, книжка, музика, малярство. Тому керманичі державні мусять гідно й певно поставитися до того фундаменту кожньої держави. А то що з того, що ми матимемо своє правительство, послів, військо, свою державу на папері, коли в дійсности, чужинці засиплять нас своїми часописями, книжками, кафе-шантанами, модами, впровадять чужу мову до школи, до товариського життя, в кружки родинні — і яка-ж тоді буде ця Україна? Ми це знаємо і зробимо, щоб на всі фронти обезпечити наше державне життя.

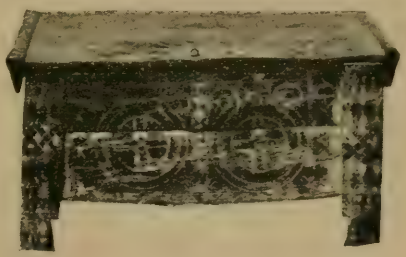

Стіл
(із Хотинщини).

Ритовина Тарасевича.

IV.

Шановний читач, Фома Невірний, махає навід-лів рукою, мовби наскучливі мухи відганяв від свого обличчя.

Я догадуюся, що він хоче счазати... „Говоріть своє, а хахол без Великоросса не обійдеться. От і тепер, хоч скільки у нас в Москві та Петербурзі своєї праці, а ми кидаємо її, а самі йдемо до Вас у Київ, щоб вас не випускати із свойого проводу“.

Справді, неімовірна і на-жаль цілком зайва, великодушність! Киньте її, бо ми і так не знаємо, чим вам віддячити. Ми дуже невдячний народ. Польща, як піклувалася нами, а ми, погані гайдамаки, неделікатна чернь, взяли тай розвалили її, таку шляхотну паню. Не варт, їй Богу не варт, жертвуватися для такого невдячного народу! Краще над ним поставити хрестик, — краще для вас і для нас. Для нас, бо пусти дитину з рук, то вона, хоч собі гуза

набє, а все-ж таки навчиться ходити, а для вас, бо вам самим тепер помочі треба, а не нести її там, де вас не кличуть. Говорім поважно. Росийська держава скидалася на великого ласуна — обжору. І Сибір, і Кавказ, і Польща, і Україна, і цілий світ йому давай а він все голодний, все йому мало. Менче вкусиш, легше проковтнеш. Та державники росийські не слухали тої доброї поради, їли і їли, поки їм у горлі костею не стало, а тепер большевики мусять болючу операцію переводити. Щось подібного було колись з римською імперією. За-багато провінцій підбила під свій скиптр і розвалилася, хоч старинній Рим,—то не був Петербург. Яка адміністрація, суди, культура й цівілізація — Господи! Ще й до нині дивують нас римські віа-і аква-дукти, — терми, театри і т. д. Але щож? Культурні сили Риму мусіли йти на кольонії, в далеку Галлію, Гельветію, Брітанію, Сирію, — Бог вість де! А в Рим тимчасом напливали варвари. Не вистарчало римської молоді, щоб заповнити славні лєґіони, стали імператори приймати туди чужинців. Римський гріш мусів мандрувати на край світа, щоб там оплатити римського урядника й центуріона, щоб удержати провінції. І ось, коли наперли на Італію північні народи, Римови бракло і гроша і римського жовніра і, — він упав. Не тому, що був здеморалізований, це байка добра для

дітий, а тому, що був за мало римський. І Россія була за мало росийська, вона не годна була видержати теперішньої світової війни. Возміть армію — Хіба-ж це була росийська армія? Тепер, коли Россія позбудеться чужих народів, і стане росийською державою, (про форму годі на-перед говорити), то вона безперечно буде почувати себе сильнійшою.

Перше на неї за-багато чужих рук працювало, а тепер вона сама мусітиме про себе дбати. Це викличе серед росийського народу більшу промисловість, рухливість, підприємчивість. Землі йому останеться доволі, всіляких природних багацтв також, треба тільки

завести кращу господарку, а основи до життя знайдуться. Краще менша, а сильна держава, чим велика, а ракувата в собі. Я так думаю. А ви? . . . .

Мій розмовник глибоко зітхає, як дідич, котрий з великого двора переноситься на малий фільварок. Видно, що йому не любо на тую тему говорити. Він ще-раз вертає до літератури. Це мабуть менше болить: „А все-ж таки я не понимаю, як українська інтеліґенція буде могла жити без росийської культури, скажім приміром, як вона обійдеться без нашої високої літератури“.

Добродію — це привичка, нічо більше, лиш привичка, і то не мимохітна, а примусова звичка.

Українець не мав рідної школи, українська книжка довгі часи була заборонена, українські часописі що йно останніми літами стали являтися на Україні, та й то, як щось небезпечного — і, цей нещасливий Українець хоч-нехоч став привикати до росийської школи, книжки, часописі, і нині неодному й справді здається, що немов-то без росийського добра йому й дихати трудно.

Але мине рік-два і той самий Українець сам собі буде дивуватися, як він колись міг бути такої думки.

От возьміть Галичан. Там колись були німецькі школи, часописі, книжки, і добряги Українці сорокових літ минулого століття, так привикли були до німеччини, що багато з них, хоч часи зовсім перемінились, числило до кінця життя: не два рази два — чотири, а: zwei mal zwei — sind vier. Шіллєра вміли на ізуст, а говорили по німецьки так, що Могильницького, коли був депутатом, Німці не могли наслухатися та нахвалитися. Потім прийшла польська мова і виперла німецьку із школи, уряду, навіть з інтеліґентних домів.

І не - оден галицький Українець не вмів своєї етимольоґічної правописі, а по польсь-

ки писав, як Малецкі, неоден не знав що таке Іван з Вишні, але Скаргу твердив на — ізуст. Повісти Качковского, Карженьовского і Крашевского були духовою поживою наших родин, особливе в час довгих зимових вечорів, коли без книжки витримати трудно. Тоді то не-одному здавалось, що, як таки можна обійтись без польської літератури? А нині? кільки ви знайдете галицьких Українців, які навіть говорити по польськи не вміють, кільки українських домів, у яких з-роду-віку не було польської книжки!

Оттак буде колись й на Україні з росийсь кою школою, мовою й літературю. Тільки „падождітъ нємножко“. Такі переміни не діються так скоро, як у Овідія.

Це привичка, Добродію, лиш привичка, — та ще й силувана.

V.

„А всеж таки, що Достоєвский, то Достоєвский і що Толстой, то Толстой. Це світові: велитні. Українська література не те, не те...“

Ви хочете сказати, що вона так собі для домашнього обіходу, провінціоналізм, одним словом: „для развлєченія?“

„Ні, я не те, я тільки, бачите, високої думки про росийську культуру. Вона має в со-

бі щось нового, ґрандіозного. Вона шукає чоловіка, того справжнього чоловіка, котрий серед гуку фабрик і бренькоту гроша, серед ярмарку життя десь затратився. Він був і нема. І наші великі письменники, взагалі творці, ходять і шукають його; калічать собі руки й ноги, попадають в конфлікт з державою, з опінією публичною, з церквою, а своєї великої місії, свойого божого посланництва не зрікаються".

Чолом перед апостолами істини. Але хіба-ж ви думаєте добродію, що вони тільки в Россії являються, а в других народів родяться самі пивовари, винокури, милороби й инші промишляючі добродії? Хіба-ж ви думаєте, що Шевченко, який боровся за визволення кріпака і за еманціпацію поневоленого народу, не робив історичного, апостольського діла? Тільки, цей Шевченко був сам колишній кріпак, його запроторено на десять літ в далекі степи, йому зачинено правдомовні уста і, з ґенія, який робив нетільки народнє, але й загальнолюдське діло, зроблено маловідомого бунтаря. Не те Толстой. Він, хоч боровся з сучасним режімом в Россії, хоч виступав навіть проти святійшого синоду, а все-ж таки сидів собі в Ясній Поляні і писав. Його твори, хоч росийською цензурою обскубані, виходили повним текстом за границею, він

хоч неблагонадьожний, а все-ж таки був письменник великої імперії Россійської, він був граф Толстой. Si duo faciunt idem, non est idem. Наша література й штука терпіли заєдно чимало через те, що за ними не стояла власна, сильна, самостійна держава. Цього в будучности не буде. Але ми не хочемо також щоб наша держава терпіла ізза того, що за нею не стоятиме своя власна й самостійна культура.

Ф. Красицький. Гість із Запорожжа.

„Н-да. — Але ви всеж таки не зрозуміли мене. Я хотів сказати, що росийська література розроблювала болючі загальнолюдські, світові питання. Питання істнування чоловіка,

ціли життя, питання Бога, взаїмен людини до людини, того самого й противного пола. Вона доторкалася з одного боку всіляких метафізичних, а з другого наукових питанн, вона росийському інтеліґентови була, ніби новою реліґією — розумієте мене? А між тим, українська література ставила собі куди вуще завдання — вона оберталася в національному кружку, малювала Івана й Гриця, як він їсть, спить, пє, як він жінку бє, впивалася спомінами виідеалізованої минувшини з ґетьманами і бунчуками на чолі, та кидала паперові громи на своїх лютих тиранів. Вона була більше описовую штукою, о скільки її твори заслугували на почетне імя штуки. Розумієте мене?"

Ну щеж-би ні! Таж це пісонька стара, як світ. Навіть такі високоумні критики, як Бєлінський не вміли иншої співати. Але-ж пісня ця, бачите, збудована на фальшивиму акорді.

Поговорім спокійно. Це правда, що наша література у великій мірі описова, але вона мусіла такою бути. Вона-ж була речником народу, котрого істнування вороги наші заперечували. Треба було і своїм маловірам і чужим невіжам і, скажім, неутральному світови перше всього показати цей народ, котрого, ніби то нема. І як він виглядає, і що він думає, і як він терпить і чого він собі бажає. Етноґрафізм української літератури не був

такий то тісний, як декому здається. Він робив велике політичне й визвольне діло, давав документи істнування народу, котрому вороги живцем похорон відправляли. Те, що наша література зробила селянина й селянку своїми героями, що відчинила перед ними двері до святині штуки, це колись, і то незабаром, буде їй почислене за велику заслугу для розвитку людства. Це-ж була демократизацийна робота.

Те знова, що вона малювала реального чоловіка, а не залазила в области метафізики, віри, психопатії, криміналістики і Бог — вість куди, це також не такий то гріх. „Нема книжки моральної й неморальної, єсть тільки книжки добре й зле написані“ — сказав Уальд у вступі до своєї „Сальоме“. Не предмет, не літературні теми тут важні, а важне, які твори дала українська література, цінні, чи безвартістні.

Судити об тім повинні читачі, для яких вони призначені.

А спитайте ви українського читача, чи гарна Шевченкова „Катерина“, Кулішева „Орися“, Марковички „Два сини“, Гребінчені „Приказки“, Руданського „Співомовки“, Франка „Зівяле листя“, Коцюбинського „На камені, — спитайте його, а побачите, чи не видивиться на вас, мов на божевільного. Як можна такі питання завдавати?

Справді, як можна, коли вибрані твори української літератури давали й дають своїм читачам велику силу радости, потіхи, вдоволення, морального підйому. Вони розбуджують свідомість людську й національну, підбадьорують до боротьби за волю і правду. А по-при те ширять розуміння краси, своєю гарною формою, своїм викінченням, своїм вищим, благородним духом.

Хто з нас, молодим бувши, не плакав над Квітчиною „Марусею“, хто не сміявся сердечно, читаючи Руданського „Співомовки“, хто не захоплювався ліричними віршами Куліша, не переживав разом з ним його „Чорну Раду“?

Не вам судити про вартість й безвартістність української літератури. Цей суд належить українському народови і його історії. Так — історії, на якої судьбу мала тая література вплив превеликий.

Український народ від Котляревського до Шевченка, це був народ селянський з нечисленною інтеліґенцією, котра не відцуралася його. Той народ був занедбаний, прибитий, його треба було освідомити й піднести з тяжкого становища, вивести з вавилонської неволі.

Це й робили українські інтеліґенти, це робила разом з ними українська книжка, театр, пісня. На міркування, чи варто жити, чи ні,

чи життя людське має яку ціль, чи єсть воно прямо якоюсь трагічною похибкою, на позіхання від уха до уха, пльовання у вікно, задирання ніг вище голови, — не було тоді часу. Життя кликало до праці, до енергічної, реальної роботи і нашим духовим провідникам належиться за це велика дяка, що вони на цей поклик відгукнулися, що осталися на своїй вузкій, народній ниві, а не пішли безприютними мандрівниками по велилюдних міжнародніх шляхах. Здоровий інстинкт молодого народу побідив.

В літературі опис, і розмова, і характеристика, і міркування на всілякі високі, вічні теми, і аналіза психічна, — всьо воно потрібне й рівновартне, коли написане гарно й умно. Не можна ставити до письменника домагань, щоби він давав менше описів, а більше лірики, менше акції, а більше аналізу — і таке друге.

В літературі й штуці мусить бути воля, може більша ніж де. Чим менше шаблонів, приписів, норм, цензури, чим менше творці оглядаються на те, що скаже критика, тим буйнійший може бути розвиток творчий. Хто сам працював як письменик, або артист, цей знає, як воно є. Література, котра забула-б про духові потреби широких мас горожан, як гірко працюють, виховують дітий, держать на своїх раменах весь тягар держави, а турбува-

лася-б виключно потребами звихнених, знеохочених, зломаних одиниць, всіляких психопатів та неврастеніків, абератів та гістеричок, така література вихоплювала-би ґрунт із — під своїх власних ніг. Річ ясна, вона може і повинна обхоплювати як-найширший овид, повинна доторкатися найріжнороднійших явищ, але життєві питання народу, питання його істнування, або упадку мусять стояти на першому пляні. А такими питаннями для нас було визволення і освідомлення українського селянства, вироблення нових кадрів інтеліґенції, та відновлення української державної ідеї. Скажіть сами, чи могла українська література, і в-загалі культурна праця, ступити на инші шляхи, не на ті, якими вона так пильно, з таким пожертвованням прямувала, — на чисто народні шляхи?"

„Значиться ви утилітарист, ви не вірите, що література й штука істнувати можуть самі про себе як ціль і спосіб, як щось вищого, вічного, незалежного від теперішньої хвилини і від того шматка землі, на якому даний письменник стоїть? Не вірите, що вона повинна бути тим святим місцем, на якому стрінуться посварені, кровю облиті народи, вона їх добрий дух, апостол збратання і всепрощення."

Все те дуже гарно в теорті, але в життю инакше. Чому-ж народи мають стрічатися,

як-раз на шляху, яким ідуть всілякі страшні, загадочні, викривлені й збезображені постаті, всілякі дивогляди артистичні, нікому, часто і самим авторам незрозумілі твори? Чи-ж не краще вони заговорять про себе поемами, піснями, образами, вихопленими глибоко з душі народу, живими й щирими творами національними?

(Хата в селі Білоусівці на Поділлю.)

Штука коріниться глибоко в національности, а світовими творами стають звичайно найбільше національні архитвори. Хибаж не наскрізь геллєнською ясть „Одиссея“ й „Іліяда“, хиба не італійскою „Божественна комедія“, не німецьким „Фавст?“ А в музиці — хобаж Моцарт, Бетговен і Вагнер не німецькі і, наскрізь німецькі компоністи, а прецінь

твори їх оббігли цілий світі, стали міжнародним добром?

А між тим, так звані „сальонові твори“, позбавлені національних прикмет, писані нарочно на те, щоб збогатити космополітичний репертуар, яку ролю вони відограли, яке значіння мають вони у світовій скарбниці? Чи багато їх може стати поруч „Ріґолєтта“ „Льогенґріна“, „Евґенія Анєґіна“, „Кавалєрії Рустікани“?

Ваґнер був ґеніяльний творець і реформатор музики, а преціньвін писав для Німців, щоб пустити німецьку музику на нові шляхи, щоб переконати свій народ, що не тільки Італійці є музикальні, але й Німці мають свою, лиш иншу музику. Він минувшину німецького народу поставив перед очи, він на дошки театральні вивів цілий забутий світ ґерманського племеніи, він багацтвом поліфонії, силою музичної динаміки збогатив, розвинув і наставив душу німецьку, до того, що німецький народ у теперішній війні боровся так довго й хоробро. А мимо того, а можливо, що як-раз тому, став Ваґнер світовим музиком, як Нітше світовим фільозофом. Бо їх творчість випливала з сильного, живого, народнього джерела, вона мала в собі кров, сльози, запал, енерґію діла, великого діла, причинитися до величі свого пле-

мени. Ваґнер не соромився свого націоналізму і став світовим творцем.

Нам також нема що соромитися, що наша пісня й наша музика так сильно народні. Нема нам що підроблюватися під чужі форми, хорувати на космополітизм. Наша народня пісня, це скарб безцінний, це справді „наша слава", бо вона причинилася до збереження нашої душі.

Знаю одного Українця, що винародовився; серед чужих добув собі високий чин і набив кишені. Його не зворушовала ні наша радість, ні наш біль народній. Але, як співали „Родимий краю", зітхав і очі його заходили імлою, мов вікна під вечір.

Ні, в нашій пісні єсть велика, непоборима сила. Можуть модерні критики вишукувати всілякі хиби в Лисенкових творах, можуть йому не дуже то почетне місце визначувати поміж світовими музиками, а все-ж таки Лисенко великий композитор, особливо у своїх барітонових солях, у піснях, де звенить народня нута, у „Бють пороги" і „Радуйся ниво", де він народній музиці дав величній, героїчний вираз. Його вальці, ноктурни і т. д. бліднуть навіть перед „кводлібетами".

Так само наш театр. Він, що правда не дав драм, які оббігли-би світові, столичні сцени, він був українським, народнім театром, але не забу-

ваймо, що як такий, він повнив велику службу; на його дошках грали найсильнійшу, найвеличавійшу драму, драму боротьби поневоленого народу, із своїм переможцем, — траґедію істнування. В поодиноких виставах була горілка і гопак, було дещо може й недуже артистичне, дещо шабльонове, але в цілости той український театр з Карпенком-Карим, Заньковецькою і Садовським на чолі, це був великий подвиг, це було національне діло, котрому світ цілий віддасть колись належну честь. Коли ви, Добродію, це називаєте утилітаризмом, так хай буде що я утилітарист — не соромлюся!

Килим XIII віку з Полтавської губ.

VII.

„Гум! А деж тоді штука? Де її границі? Де те, що зоветься ars longa“?

Де? В життю. У вічній боротьбі о захованнн і видосконаленнн гатунку. Нація це також коллєктивний гатунок. Знаю, що хочете сказати. Абсолют — обявленнн істини, не дорогою виключного досліду, а й інтуіції, кидання лучів Рентґена в імлу будучности і т. д.

Ніхто тих високих завданнь не віднімає у штуки. Ґенії це робили й робитимуть дальше. Я знаю, право ґравітації з'явилось скорше в поезії, чим в науці і поети літали по воздухах скорше, чим офіцери. Але не вільно лиш такі цілн ставити перед штукою й лі-

тературою, бо вони мусять мати перед собою нічим необмежний простір і конечно мусять, корінитися в житті. Не кождий хоче і любить, мов індийський факір вправлятися у тому, щоб серце пересунути кінцем з лівого боку на правий, звужувати й розшировати зіниці, запирати у собі дух на кільканацять хвилин і таке друге. Багато з талановитих поетів і артистів ставлять собі инше завдання, більше практичне, гуманне, жизнерадостне, і їх не треба прозивати миловарами. Не сміє патріотизм, націоналізм, служба народній справі бути менше вартною, чим жилування нервів, намотування мозкових звоїв на якийсь артистичний клубок.

Штука сама про себе, як щось окремого, святого, вартнійшого, від чоловіка, від народу, і його життя не істнує, й не може істнувати.

Що-ж мені з найкращих опер, коли люди будуть глухі, або приглухуваті? Що мені з найгарнійших образів, коли їх публіка оглядатиме у подвійних склах на носі? Що мені з найвеличавійших різьб, коли кругом їх снуватимуться люди марні, бліді, калікуваті? Ні, найвищою цілею єсть чоловік, здоровий, гарний, мудрий і добрий — розуміється чоловік вольний. Хто тій цілі служить, хто її має на оці — цей робить добре діло. І цілі тій служить також література, штука і, в-за-

галі культура. Наша-ж література й штука мала на оці добро, красу і волю нашого народу — вона своє діло робила чесно і їй, у теперішній великий момент належиться дяка й увага, а також поміч від дагалу й держави, щоб діло це могла вона ще краще в будуччині робити.

Ритовина Тарасевича.

VIII.

„Значиться, ви вірите, що українська література й мистецтво збудують українську державу?“

Ні. Я знаю, що до цього великого діла треба пустити в рух всілякі инші сили. Я знаю, що німецької держави не збудував Ґете, Кант і Бетговен. Треба було багато инших великих будівничих: старого Фрітца, Бісмарка, Мольткого, Але німецька культура підготовила їм ґрунт, витворила серед народу відповідний настрій, дала державній ідеї, так сказати-б рацію істнования.

Будується тепер нова самостійна Україна. Але на тій новій Україні лишається стара росийська школа, університет, люди читають дальше „Рѣчь“. „Московскія вѣдомости“, „Кіевскій голось“ і їм подібні орґани публичної опінії. Молодіж бере духову поживу з творів

Достоєвського, Лизогуба, Андреєва й Бальмонта, світлиці українських домів пристроїні олійними друками із картин Васнєцова, Нєстєрова, Сорокопуда, наші інтеліґенти думають думками Салавйова, Іловайского, Мілюкова; і українські політики, високі урядники, посли, говорять язиком Ґорчакова, Струвого, Столипіна, наші пані захоплюються „Жізню человѣка“, „Піковою дамою“, „Чайкою“ і так дальше, і так дальше, аж до мод Петербурських, до гармушки та красної рубашки. Скажіть-же мені-чи тоді одного гарного ранку не завдадуть собі українські горожани того простого питання: де єсть влистиво тая Україна, пощо її, і нащо собі нею голову морочити?

„Певно, що так“.

От, бачите, тому то ми хочемо, щоб все це було наше, українське: і школа, і мова, і книжка, і образ, і опера, одним словом — все.

„Гарно, але станьмо на тому вищому становищі, про яке ви перед хвилиною згадали, на становищі остаточної цілі всякою культурної праці. Коли тою остаточною цілю єсть чоловік і тільки чоловік, здоровий, мудрий, добрий і коли до виховання такого чоловіка, значиться до поступу, єсть в росийськім народі чи-маю готового духового придбання, то чому-ж не брати вам готового, а витрачувати

сили на зготовлення нових цінностий, котрих вартість, мимоходом скажу, стоїть під великим знаком питання".

Добродію. Кожда диспута має в собі тую хибу, що сторони розходяться непереконаними, як розійшлися Лютер і Др. Ек з великої салі на Марбурському замку. Це тому, бо диспутується переважно, про те, що станеться колись, що єсть in statu nascendi, про що рішить життя. А життя залежить від множества всіляких, звичайно непередвиджених, обставин. Наша диспута, чи там розмова, тим тяжше, щоб довела до порозуміння, бо ведемо ми її в уяві. Не бачимо себе, отже й не впливаємо на себе безпосередно, як впливає чоловік на чоловіка, коли вони собі в очі глядять. Ви не бачите, чи я говорю щиро, з душі, чи вірю в те, що кажу, чи захоплений я своїми думками, чи ні. Ви можете собі думатн, що я звичайний балакун, або хитрець, який вас хоче підійти й звести на путь нечистивих.

Розумієте, що становище моє, не легке. І коли я, знаючи об тім, все-ж таки витрачую так багато дорогого часу, то видно, що я маю якийсь поважний намір. І я його дійсно маю. Не переконати вас, бо це, як кажу трудно, переконує нас дійсність, а не слово, хоч-би найгарнійше, я хочу довести до якогось порозуміння, хочу з дороги життя усунути зайві

перешкоди. Думаю собі, чей-же воно опісля легче тою дорогою покотиться. Вірите мені?

„Скажім, що вірю.“

Най буде й так, коли не хочете дати певної відповіди.

Отже знайте, що ваші придбання, це ваші, а ми хочемо своїх. Кождому чаловікови це наймилійме, що він сам добуде. Тоді він його вміє цінити. Це моє... І я впевнений, що коли-б російський народ, (в широкому, справді демократичному розумінні цього слова), працював був над витворенням російської культури, то він тепер не нищив-би її з таким легким серцем і так безпощадно, як оце нищить. Подумайте, кілько то добра поруйновано в Россії від часу большевизму, кілько людського життя вбито грішною, прямо божевільною, рукою, кілько інтеллєкту згинуло раз на все! А пречінь все воно було власностю російського народу. Видно, що цей народ дивився на річ иншого боку — що він тих цінностий не вважав своїми, що більше, глядів на них, як на якусь ворожу силу, яка стоїть йому на перешкоді до щастя. Де-ж були високогуманні твори Толстого, де-ж його нове євангеліє правди чому не здержало воно тої руінної роботи? Про инших апостолів поступу нема що й говорити.

Коли-ж російська культура показалась безсильною серед російського народу, коли вона завела, то як-же ви хочете, щоб ми брали її для себе, перещіплювали на нашу землю, на наш український народ?

Ми хочемо, щоб здоровий, мудрий і гарний чоловік родився у нас без ножа, без страшної кровавої купелі, дорогою невпинної еволюції — тому нашим бажанням є допустити народ до праці над устроєм свойого власного життя і всіх його придбаннь, до праці, яка виростила-б з його матеріяльних і моральних прикмет, яка відповідала-б його бажанням і якої він опісля боронив-би всіми силами, бо це його,—його рідне, власне, найдоросше в світі!

„І чужому научайтесь, свого не цурайтесь“ — сказав нам великий поет — серцевід, наш вожд народній і ми того мусимо держатися. Що у чужих, отже й у Россіян есть доброго та гарного, того ми будемо вчитися, але свого, себ-то тих підстав, тих елєментів поступу й розвитку, які криються в душі народу ми не сміємо цуратися, коли не хочемо відбитися від народу.

Найстрашнійше, що може бути для держави й народу, це незрозуміння своїх високих завданнь, коли держава йде в-право, а народ у-ліво, коли культура одно, а народ друге.

Щоби це не сталося, ми мусимо стояти кріпко й непохитно на національному ґруті, мусимо заєдно прислухатися до того, як б'є серце народу. Тільки тоді культура може вести народ, тільки тоді може вона сповняти своє високе, апостольське завдання.

Гупульські інкрустовані вироби
(Львівський музей)

В той спосіб думаємо, і то щиро думаємо, дійти скорше і легче, без страшних звору-шенньь і катастроф до того, щоб на Україні

було гарно й добре, щоб там родились люди чим-раз здоровійші, умнійші й кращі.

Не з ненависти й відрази, не для історичної пімсти відтручуємо чужу руку, від себе, а тому, що не віримо в її силу, в її спроможність, в її добру волю, вважаємо її не придатною, а то й небезпечною для нас. Думаємо, що тая рука має у себе дома до-волі праці, чомуж вона сунеться до нас? Росийський інтеллєкт повинен працювати для Россії, щоб вивести її з теперішнього безвідрадного становища. А він тим-часом кидає рідну землю в лиху історичну хвилину і мандрує до нас та ще жадає окремих вигод для себе, окремої уваги й пошани. Говоріть що хочете, але це дивно, неімовірно дивно! Розуміємо важку долю цього інтеллєкту, там в Россії, але не хочемо щоби він поставив нас у ще тяжше становище тут, у нас, на Україні. Інстинкт самооборони істнує у цілій природі і ми його не можемо зрікатися, тим паче, що за ним стоїть ум.

„В своїй хаті своя правда, і сила, і воля“ — сказав колись Шевченко і ми хочемо, щоби тая хата була справді нашою, щоб Україна була українською.

Поки природа й життя не затерло ріжниць між чоловіком півночи й полудня, поки

істнують питьоменности національні, поки народи мають свої власні держави й сами ними орудують, а під чужою кермою почувають себе нещасливими, поти й ми не можемо понехати права самоозначення, поти й ми хочемо бути у своїй хаті господарами, а не наймитами,—горожанами, а не безправними рабами. Хто стремить щиро до помирення і збратання народів цей не годен і не схоче поставитися ворожо до наших демократичних бажань і до наших поступових культурних стремлінь.

(Тарілка гуцульської роботи).

Книжечка прикрашена між иншими численними знімками з нашої старовини, які видало Т-во „Друкарь“ і „Галицька Накладня“.

UNIVERSITY OF TORONTO
JUN
23
1983

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

DK
508
.813
T94
1918
c.1
ROBA

UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 10 09 04 11 009 8